

TÜRÜK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:16, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: **17.02.2019**

Kabul Tarihi / Date of Accepted: **19.03.2019**

Sayfa / Page: 14-41

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK687>

Yazar / Writer:

 Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
musarslan19@gmail.com

ÖMER BİN MEZİD'İN MECMŪATŪ'N-NEZÂİR ADLI ESERİNİN NAZİRECİLİK GELENEĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Öz

Ömer B. Mezid tarafından 840/1436-37 yılında derlenmiş olan *Mecmûatü'n-Nezâir*, Eski Anadolu Türkçesinden izler taşımaktadır. Eser, gerek derlendiği döneme ait önemli dil malzemesi ihtiva etmesi, gerekse içerisinde farklı şairlere ait şiirlerin yer alması yönüyle Türk Dili ve Edebiyatı açısından önemli bir kaynaktır. Bu makalede, *Mecmûatü'n-Nezâir*'in “nazirecilik geleneği” açısından bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Mecmuada yer alan şiirler nazirelerin belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde esas alınan ölçütler çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler “şekil” ve “muhteva” başlıkları altında işlenmiştir. Şekil başlığı altında, nazirelerin, zemin şiirle vezin, kâfiye ve redif birliği açısından benzerlikleri üzerinde durulmuştur. Muhteva başlığı altında ise; başta atasözü vb. kalıp ifadeler, tazmin yoluyla alınmış beyit ya da mısralar, ortak redifler, cinaslar, mazmunlar, telmihler değerlendirilmiştir. Yapılan karşılaştırmalarda, zemin şiirde kullanılan bir söz kalıbının nazirelerde de benzer şekillerde tekrar edildiği görülmüştür. Bu tür kullanımlar, gerek iki şiir arasındaki nazire ilişkisinin belirlenmesinde gerekse

- 14 -

*Bu makale, 26-27 Eylül 2016 tarihinde Budapeşte-Macaristan'da düzenlenen *XI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*'nda “Nazirelerin Karşılaştırılmasında Kalıp İfadelerden Yararlanma ve Ömer bin Mezid'in Mecmû'atü'n-Nezâir'inde Kalıp İfadeler” adıyla sunulmuş bildirinin genişletilmiş şeklidir.

iki nazire arasındaki anlam birlikteliğinin ve söyleyiş güzelliğinin yakalanmasında oldukça önemlidir. Nazirelerdeki anlama dair bu tür benzerliklerin ortaya konması, yol açıcı şairlerin kimler olduğu, kimin kimden etkilendiği gibi hususları aydınlığa kavuşturacaktır. Ayrıca, muhteva ile ilgili tespit edilen dil malzemesi Türkçe'nin söz varlığı açısından önem arz etmektedir. *Mecmûatü'n-Nezâir* üzerine yapılan çalışmalarda, "nazirecilik geleneği" çerçevesinde bir inceleme ve değerlendirme yapılmadığından bu çalışma, bu konuda yapılacak benzer çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, kalıp ifadeler, nazire, nazire mecmuaları, *Mecm'atü'n-Nezâir*, karşılaştırma.

EVALUATION OF OMER B. MEZID'S MECMUATU'N-NEZAIR IN TERMS OF NAZİRE TRADITION

Abstract

Mecmuatu'n-Nezair, compiled by Omer bin Mezid in 840/1437, carries traces of Old Anatolian Turkish. This work is one of the important sources of Turkish Language and Literature in terms of the fact that it contains not only the important language materials belonging to the period it was compiled but also the poems belonging to different poets. Mecmuatu'n-Nezair has been evaluated in terms of "nazire tradition" in this article. The poems in Mecmuatu'n-Nezair have been compared with in the framework of the criteria for the determination and evaluation of the nazires. The data obtained have been processed under the headings of "nazire format" and "content". Under the heading of "figure", the similarities of the parallels with the model poetry in terms of meter, rhyme, and redif unity have been evaluated. Under the heading of "content" especially phrasal statements such as proverb, idiom, verse, hadith, etc, and elements like couplet sorverses taken as indemnification, common redifs, puns, imageries, allusions, references have been evaluated. By means of comparisons made about the phrasal expressions, it was clearly seen that a phrasal used in the model poem was repeated in a similar way in the significant part of the paralel poems. Such uses have importance not only for determining the nazire relationship between the two poems but also for capturing the beauty of utterance. Identification of such similarities about the meaning in the nazires will clarify some matters like who are the leading poets or who was influenced by whom. Inaddition, the language material determined about the content is important for the vocabulary of theTurkish language. Since there is not an examination and evaluation on Mecmuatu'n-Nezair within the framework of the nazire tradition, this study will contribute to similar studies.

Keywords: Turkish Language, PhrasalStatements, Nazire, Collections of Nazires, Comparison.

GİRİŞ

Klâsik Türk Edebiyatında Nazirecilik Geleneği

Nazirenin Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında XIII. yüzyıldan önce var olduğunu çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz. Bu geleneğin Anadolu’da başlayan Türk edebiyatında, Yunus Emre ile ortaya çıktığı söylenmektedir. Yunus Emre, Ahmed-i Yesevî’nin hikmetlerine Anadolu Türkçesi ile nazireler yazmıştır. Hatta bu geleneğin Yunus’tan önce ilk temsilcisi sayabileceğimiz Türk şairi Hakîm Süleyman Ata’dır. Ata, Ahmed-i Yesevî’nin hikmetlerine hikmetlerle karşılık vermiş, onun yolunu devam ettirmiş ve şairlerine nazireler söylemiştir (Yavuz 2013, 363). Şairlerin birbirlerine nazire yazması, zamanla yaygınlaşmış ve bir gelenek halini almıştır. 840/1437’de derlenen ve ilk nazire mecmuası olarak bilinen Ömer bin Mezd’in *Mecmûatü’n-Nezâir*’i nazireciliğin bu dönemde ne kadar yaygınlaştığını göstermesi bakımında oldukça önemlidir. Divan şairlerinin, kendi asırlarından önce yaşamış veya muasırları olan şairlere, saygı gösterme, üstad kabul etme, meydan okuma gibi amaçlarla nazire yazması, son dönemlere kadar sürmüş bir edebî gelenektir. Şairleri nazire yazmaya yönelten sebepler arasında Divan şiirinin dar çerçevesi içinde en güzeli söyleme endişesinin yattığı bilinmektedir. N. S. Banarlı şairlerin, üstadların şiirini örnek edinerek bu şiirlere aynı vezin, kafiye, şekil ve söyleyiş formasyonu içinde benzer şiir söyleyerek yetişmelerinin bütün klasik edebiyatlarda, hele Divan ekolünde tam manasıyla yetiştirici bir mektep vazifesi gördüğünü ifade etmektedir. Şairlerin nazirecilik geleneği sayesinde şiirin halisini söylemenin sırlarına erdiklerini belirten Banarlı, o kadarki klasik Şark edebiyatında hemen her şairin bu mektepten yetiştiğini ileri sürmüştür (Banarlı 1976, 466). A. H. Tanpınar da nazireciliği bir “üslûp temrini” olarak görmekte ve bu temrinlerin eski şiiri bir “atölye çalışması” haline getirdiğine işaret ederek “Garplı ressamın müze çalışması”na benzetmektedir (Tanpınar 1988, 22). Nazirecilik aynı zamanda bir şair okulu olarak da değerlendirilmektedir. Osmanlı şairlerinin şiir yazmayı “nazire” veya “meşk” sürecinde öğrendikleri, nazirecilik geleneğinin şairler için hem bir “okul”, hem de bir “söz meydanı” olduğu unutulmamalıdır (Kurnaz 2003, 409). Bu gelenekte şairleri nazire söylemeye iten nedenler arasında; zemin şiiri geçme arzusu, meydan okumalara cevap verme ihtiyacı, üstad şairleri izlemek, bir dostluk nişanesi olarak nazireleşmek, genç şairleri teşvik, nazirenin sağladığı imkan ve hazır kalıplar gibi unsurları sıralamak mümkündür (Köksal 2006, 97). Divan şairleri için hem bir “okul” hem de bir “söz meydanı” olan nazirecilik geleneğinin Divan şiirinin oluşmasında, şairlerin yetişmesinde, şairler arasındaki bağlantı ve etkileşimin tespitinde oldukça önemli bir işleve sahip olduğu muhakkaktır. Nazireciliği, bütünüyle taklit olarak değerlendirme düşüncesini bir kenara bırakarak, onu Divan şiirinin zengin bir kaynağı olarak görmek ve bir “edebiyat geleneği” olarak ele alıp incelemek durumundayız.

Nazire Mecmuaları

Eski Türk Edebiyatının önemli kaynaklarından biri olan nazire mecmuaları, her devirde şiir meraklıları tarafından sevilerek okunmuştur. Bu mecmualar Anadolu’da Türk Edebiyatının başlangıcından bu yana tanınmış kaside, gazel, murabba, muhammes, tesdis, müstezad v.b. manzumeleri bir araya toplayan antolojiler olarak da düşünülmektedir. Bunlar, hangi devirde hangi şairin daha çok okunduğunu ve hangi şairin çığır açıcı olduğunu gösteren önemli belgelerden

sayılır. Ayrıca nazire mecmuaları sayesinde, şuara tezkirelerinde bulunmayan birçok şair ve şiire rastlamak da mümkündür (Karabey 1997, 445).

Nazire mecmuaları edebiyat tarihinin bazı karanlık noktalarını aydınlatabilecek bir kılavuz niteliğindedir. Nazire mecmuaları sayesinde daha önceden hiç adını duymadığımız şairlerin varlığından haberdar olmak mümkündür. Yine bu mecmualar sayesinde hangi şairin kimden etkilendiği, kimin kimden ne aldığını öğrenebiliriz. Nazire mecmuaları sayesinde öğrenebileceğimiz bir başka husus da dönem edebiyatının dil özellikleridir. Mesela, Eski Anadolu Türkçesinin önemli bir dil yadigarı olan *Mecmûatü'n-Nezâ'ir*'de 15.yüzyıl Türkçesinin dil özelliklerini gözlemleyebiliriz. Nitekim *Mecmûatü'n-Nezâ'ir*'in metin neşrini yapan M. Canpolat, çalışmasında eserin dil özellikleri üzerinde durmuştur (Canpolat, 1995).

Muhteva yönünden baktığımızda ise mecmualar; yüzyıl itibarıyla hangi tarz konuların edebiyata malzeme olduğunu öğrenmemizde yardımcı olur. Şairlerin edebi kişiliğinin tespiti için nazire mecmualarından faydalanılabilir. Bir yazarın nazire için seçmiş olduğu manzumeye bakılarak şairin kimlerden etkilendiği görülebilir ve edebi kişiliği hakkında birtakım ipuçları yakalanabilir (Durkaya 2011, 6).

I. ÖMER BİN MEZÎD VE *MECMÛ'ATÛ'N-NEZÂ'İR*

Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan Ömer bin Mezîd, derlemiş olduğu Türkçe nazire mecmuası olan *Mecmûatü'n-Nezâ'ir* ile tanınmıştır. Adından Mezîd adlı birinin oğlu olduğu ve derlediği mecmuanın telif tarihine göre (840/1437) 15. yüzyıl şairi olduğu anlaşılmaktadır (Köksal 2006, 67).

Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biri olan *Mecmûatü'n-Nezâ'ir*, eldeki bilgilere göre derleyeni belli ilk Türkçe nazire mecmuasıdır ve 840/1436-37 tarihinde derlenmiştir. F. Köprülüye göre eser, “Edebiyat tarihimizin oldukça karanlık bir devrini tenvîr edecek mahiyette”dir (Köprülü 1928, 60). Eserin üç nüshası bilinmektedir. Ortaya çıkan ilk nüsha, Niğdeli Ferîd Fâik Bey'e ait olup bugün “Londra'da School of Oriental and African Studies Library, 27, 689”da bulunmaktadır. Bu nüshada 86 şairin 397 şiiri vardır. Eserin, Kilisli Rifat (Bilge) tarafından bu nüshadan 1928 yılında istinsah edilmiş bir nüshası da “Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Yz. A 101 (752)”dedir. Üçüncü nüsha ise “Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi, Karahanoğlu Bağış Kitapları 1091”de kayıtlı olup 868/1464 senesinde Derviş Mehmed adlı bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüshada 79 şairin 336 şiiri bulunmaktadır. Eserin, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Y 722 numarada kayıtlı nüshası son zamanlarda ortaya çıkartılmıştır (Köksal 2008, 1435). Bu nüsha, Kilisli Rif'at'ın rik'a hattıyla 1934 tarihinde çoğaltılmıştır.

I.1. *Mecmûatü'n-Nezâ'ir* İle İlgili Çalışmalar

Bilim alemine ilk defa S. N. Ergün tarafından tanıtılan eser, daha sonra F. Köprülü'nün çeşitli yazılarında söz konusu edilmiştir. C.S. Mundy eserin Londra'da bulunan nüshasıyla ilgili bir tanıtım yazısı yayımlamıştır (Canpolat 1995, 12).

Eserin, çevriyazılı metni ve sözlük çalışması, M. Canpolat tarafından yapılmıştır (Canpolat, 1982). Bu yayın, Raif Yelkenci ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ndeki Oxford nüshasının fotokopilerine dayanılarak yapılmıştır. Canpolat, daha sonra bu çalışmaya eserin tıpkıbasımını da

ekleyerek tekrar yayımlamıştır. (Canpolat 1995). Yapılan bu çalışma genel olarak metin, notlar ve dizinden oluşmaktadır.

Eserin, Atatürk Üniversitesi Karahanoğlu bağış kitapları arasında kayıtlı nüshası T. Karabey tarafından tespit edilmiş ve bir tanıtım yazısı yazılmıştır. Karabey, bu nüshada yetmiş dokuz şairin 336 şiirinin yer aldığını belirterek şairlerin adlarını ve şiirlerinin sayısını vermiştir (Karabey 1997).

Eserin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesindeki Kilisli Rif'at hattıyla çoğaltılan muhtasar nüshası ile ilgili F. Köksal bir tanıtım yazısı yazmıştır. (Köksal 2008).

Eserin, Atatürk Üniversitesi Karahanoğlu bağış kitapları arasında kayıtlı (Karabey'in tanıttığı nüsha) nüshası üzerine H. Durkaya tarafından, bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Durkaya 2011). Bu çalışmada, Durkaya, Atatürk Üniversitesindeki nüshanın çevriyazısını yapmış, daha önce Canpolat tarafından hazırlanan metin ile karşılaştırmış ve farkları belirtmiştir.

Eser üzerine yapılan bir diğer çalışma, H. Baysan tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir (Baysan 2016). Bu çalışmada, nazirecilik konusunda genel bilgiler verilmiş ve eserdeki nazireler istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, eserin bağlamı dizininin ve işlevsel sözlüğünün hazırlanması üzerinedir. Eser ana hatlarıyla tanıtılmış, eserin bütünü hakkında bir inceleme yapılmış ve sözcükleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Mecmûatü'n-Nezâir ile ilgili yapılan bu çalışmaların hiç birisinde, nazirecilik geleneği çerçevesinde, nazirelerin şekil ve muhteva açısından karşılaştırılmasına dayalı bir inceleme yapılmamıştır. Dolayısıyla edebiyat tarihimizin ilk nazire mecmuası özelliğini taşıyan bu kıymetli eserin bu çerçevede yeniden incelenerek değerlendirilmesi, eser üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlayacaktır.

I.2. *Mecmûatü'n-Nezâir*'in Tertip Şekli

Eser, beş bahir altında kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralanan zemin şiir ve nazirelerden meydana gelmiş olup türünün Türk edebiyatındaki ilk örneğidir. Eserde, 84 şairden 397 şiir bulunmaktadır. Eserde her bahrin başında derleyicinin o bahrin ölçüsünü belirtmek için yazdığı bir ya da birkaç beyit yer alır. Ömer bin Mezîd her bahirde belli kafiyelerle yazılmış şiirleri bir araya toplamıştır. Önce o kafiye ile yazan şairi çığır açıcı sayarak "Ahmedrâst", "Şeyhîrâst", "Ahmed-i Dâ'îrâst", "Hassânîrâst" gibi başlıklar koymuştur. Daha sonra, diğer şairlerin nazirelerini belirtmek için "Nazire-i Nâmûsî", "Nazire-i Mukbil", "Nazire-i Ezherî" gibi başlıklar kullanmıştır (Canpolat 1995, 10).

Mecmuada kendisine nazire yazılan şiirlerin 19'u Ahmedî'nin, 5'i Şeyhî ve Nesîmî'nin, 4'ü Hassân'ın, 3'ü Yahyâoğlu, Şîrâzî, Mukîmî ve Şemsî'nin, 2'si Ahmed-i Dâ'î, Atâ'î ve Sâhibî'nindir. Bunları birer manzumeyle Kanberoğlu, Dehhânî, Gülşehrî, Muhammed Sinobî, Hasanoğlu, Nebî, Safî, Muhsin, Kîmiyâ, Fethüddin ve Ömer takip eder. Her kısmın sonuna kendi şiirlerini koyan derleyici, burada ölçüsü ve kafiyesi aynı olan üç şiirini kaydederek başka bir şairi kendisine nazire yazmış gibi göstermekten kaçınmıştır (Canpolat 1995, 10).

Mecmûatü'n-Nezâir'de 23 şairin 80 zemin şiiri bulunmaktadır. En çok zemin şiir sahibi şairler arasında Ahmedî 30, Nesîmî 6, Şeyhî 5 zemin şiirle ilk üç sırayı almaktadır. Ahmed-i Dâ'î 4, Hassân 4, Şîrâzî 4, Mukîmî 3, Ömer 3, Şemsî 3, Yahyâoğlu 3 zemin şiirle bu üç şairi takip

etmektedir. Ahmedî'nin zemin şiirlerine yazılan nazire sayısı 125'tir. Ahmedî'yi kendisine yazılan 39 nazireyle Nesîmî, 24 nazireyle Ahmed-i Dâ'î, 21 nazireyle Şeyhî, 19 nazireyle Hassân, 18 nazireyle Atâ'î izlemektedir (Baysan 2016, 33).

Nazireler incelendiğinde XV. yüzyılda Türk şiirinin yüksek bir düzeye eriştiği, bugün divanları elde bulunan şairler yanında en az onlar kadar değerli başka şairlerin de bulunduğu dikkati çekmektedir. Eser, Dehhânî, Gülşehrî gibi şairlerin bazı şiirleri için tek kaynak durumundadır. Eserin değerini arttıran asıl özelliği ise, bir kısmının şuarâ tezkirelerinde adları bile zikredilmemiş Nâmûsî, Nebî, Köylüce, Mukîmî, Bayram gibi şairlerin bu kitapta yer almasıdır (Canpolat 1995, 10).

II. MECMÛ'ATÜ'N-NEZÂ'İR'DEKİ NAZİRELERİN ŞEKİL VE MUHTEVA BENZERLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Mecmûatü'n-Nezâir, nazirecilik geleneği çerçevesinde taranarak nazirelerin şekil ve muhteva açısından genel bir karşılaştırması yapılmıştır. Bu karşılaştırmada, vezin, kafiye ve redif gibi şekli unsurların yanında, başta kalıp ifadeler olmak üzere iki şiir arasındaki nazire ilişkisinin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmuş hayal, eda, mazmun ve söyleyiş gibi muhtevaya dayalı unsurlar göz önünde bulundurulmuştur. Şairlerin birbirine yazdığı nazirelerde, muhtevaya dayalı ifadelerin nasıl kullanıldığı ve hangi değişikliklere uğrayarak bir diğer nazirede yer aldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

II.1. ŞEKİL BENZERLİĞİ

II.1.1. Vezin

Nazirelerde, şekle dayalı unsurların başında vezin, kafiye ve redif birliği gelmektedir. Vezin, nazire tanımlarında genel olarak üzerinde ittifak edilen unsurlardan birisidir. Her ne kadar nazireden bahseden teorik kaynaklarda vezin birliği ön planda tutulsa da, nazire mecmuaları ve benzeri metin çalışmalarında bu kuralın oldukça fazla istisnasının olduğu görülmüştür (Köksal 2006, 33)

Mecmûatü'n-Nezâir'in tertip şekline baktığımızda, nazireler arasındaki vezin birliğinin ön planda tutulduğunu ve bu nedenle nazirelerin aruz bahirlerine göre düzenlendiğini görüyoruz. Ömer bin Mezid eserini, beş bahre ayırmış, her bahirde belli kalıplarla yazılmış nazireleri, kafiye düzenine göre sıralamıştır. Ayrıca her bahrin başına bir ya da birkaç beyitlik manzume eklemiştir. Eserde kullanılan vezinler ve hangi vezinden ne kadar şiir olduğu aşağıda gösterilmiştir:

Mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün (102 şiir)

Mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ülün (122 şiir)

Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün (166 şiir)

Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün (4 şiir)

Fe 'ülün fe 'ülün fe 'ülün fe 'ül (3 şiir) (Baysan 2016, 27)

¹*Mecmûatü'n-Nezâir*'deki nazirelerin karşılaştırılmasında şiir ve beyit numaraları verilirken "Canpolat,1995" adlı yayının esas alınmıştır. Beyitlerin sonunda verilen isim beytin hangi şaire ait olduğunu, "Z" zemin şiir olduğunu, "N" nazire olduğunu, ilk numara şiir numarasını ikinci numara ise beyit numarasını göstermektedir.

II.1.2. Kâfiye ve Redif

Nazire ile zemin şiir arasındaki kâfiye ve redif birliği, nazirelerde bulunması gereken şekli unsurlardan biri olarak belirtilmektedir. Nazirelerdeki redif benzerliği, -özellikle uzun ve farklı kelimelerden seçilmiş redifler- kavram birliğinin yanında zemin şiir ve nazireyi anlam bakımından da birbirine yaklaştırmaktadır. Redif benzerliğinin bu yönü “muhteva” bölümünde değerlendirilecektir. Kâfiye ve redif bütün nazireler için belirleyici bir kural değildir. Zemin şiirle, redifi aynı kâfiyesi farklı, kafiyesi farklı, hem redifi hem kafiyesi farklı nazire örneklerinin var olduğu bilinmektedir (Morkoç 2003, 21; Köksal 2006, 34; Arslan 2007, 126).

Mecmûatü'n-Nezâir'e baktığımızda bir örnek dışında bütün nazirelerin zemin şiirle hem vezin hem kafiye hem de redif bakımından aynı olduğu görülür (Köksal 2006: 34). Yazılan nazirelerde anlam birlikteliğinin yakalanması için özellikle redifli zemin şiirler tercih edilmiştir.

Mecmûatü'n-Nezâir'deki nazirelerde, rediflerdeki kelime sayısı bir kelime ile dört kelime arasında değişmektedir. Tek kelimededen oluşan redif örnekleri: *Derler, öldürür, n'eyledüm, gelir, eyledün, söylenür, düzer, sensedüm, depredür, eylemez, degül, olmasun, oynamak, beni* vb. İki kelimededen oluşan redif örnekleri: *Çâre ne, gözlerünle kaşların, eylemişsin eyleme, elden çıkar, kılan kim* vb. Dört kelimededen oluşan redif örnekleri: *Bilürem sen de bilürsin, yavuz gözden yavuz dilden* vb. (Baysan 2016: 26).

II.1.3. Nazım Şekli

Nazım şekli ile nazire arasındaki ilişki, nazirelerin ne tür nazım şekliyle yazıldığı konusunda karşımıza çıkmaktadır. Nazirelerin başta gazel olmak üzere kaside, mesnevî, müstezat, musammat gibi hemen her çeşit nazım şekliyle yazıldığı bilinmekle birlikte, nazirecilik geleneği açısından bakıldığında nazire yazma geleneğinin en yaygın olarak gazelde uygulandığı görülmektedir. Nazım biçimi, nazire ilişkisi ile ilgili bir başka husus, zemin şiirin aynı nazım şekliyle tanzir edilip edilmediğidir. Nazire yazar şairler genellikle tanzir ettikleri şiirin nazım biçimini esas almışlarsa da bunun bir kural olmadığını söylemek gerekir. Çünkü, kasidenin gazelle, gazelin kasideyle, gazelin murabba ile tanzir edildiğine dair örnekler bulunmaktadır.

Mecmûatü'n-Nezâir'de de kasidenin gazelle tanzir edildiğine dair örnekler bulunmaktadır. Nazım şekilleri açısından baktığımızda ise 399 şiirin büyük çoğunluğunun gazel olduğu görülür. Mecmuada 389 gazel, 7 kaside, 2 matla, 1 kıt'a bulunmaktadır (Baysan 2016, 26).

II.2. MUHTEVA BENZERLİĞİ

Nazire tanımlarında, şekle dayalı belirleyici unsurların yanında, muhtevaya bağlı olarak üzerinde ittifak edilen en önemli unsur genel olarak “anlam” adı altında “eda”, “hayal” ve “söyleyiş” benzerliğidir. Şayet nazirelerin belirlenmesinde sadece biçimsel özellikler esas alınsaydı o zaman aynı vezin, kafiye ve redifte söylenen bütün şiirleri birbirine nazire olarak kabul etmek gerekecekti. İşte burada ayırıcı bir unsur olan anlam birlikteliği gündeme gelmektedir. Divan şairleri arasında, nazirecilikteki asıl amacın, şairin üslûp özelliğini ve sanatçı kişiliğini yakalamak olduğunu unutarak nazireyi biçim benzeyişi düzeyinden ileri götüremeyenlerin olduğu ve bu tür şairlerin taklitten öteye geçemediği nazirecilikle ilgili yapılan eleştirilerdendir. (Dilçin 1986, 112).

F. Köksal, Sürûrî, Bardahî ve Müstakim-zadenin nazire tanımlarından hareketle nazirenin zemin şiirle aynı muhtevada olması gereğini vurgulamaktadır. Sürûrî ve Müstakim-zade'nin nazirede anlam benzerliğini bir ön şart olarak ortaya koyduğunu, örnek alınan şiirle zıt anlamda olacak şekilde yazılan nazirelere “nakiza” dendiğini ifade eden Köksal, naziredeki anlam birlikteliğini “eda, mana, muhteva” başlıkları altında toplamıştır (Köksal 2006, 38).

Nazire ile zemin şiir arasındaki nazire ilişkisinin belirlenmesinde ve karşılaştırılmasında, anlam birlikteliğinin yanında şiirin muhtevası içerisinde değerlendirilebilecek bir takım ortak unsurların bulunması gerekir. Nazirecilik konusunda yapılan çeşitli araştırmalardan hareketle ortaya çıkan zemin şiirle nazire arasındaki belirleyici faktörler şunlardır:

1. Muhteva birliği

2. Söz kalıpları (atasözü, deyim, ayet, hadis, vecize gibi kalıplaşmış ifadelerin, cinas, soru-cevap, tezat gibi sanatların, paylaşılması)

3. Şairin, zemin şiirin şairinin adını anması ve nazireyi yazış sebebini belirtmesi

4. Zemin şiirin bir beytinin ya da bir mısraının tazmin edilmesi

3. Şiirin belli bir uzunlukta veya orijinallikte bir redife sahip olması

4. Musammat (iç kâfiyeli) olmak gibi bir gazelin oluşturulmasında belirli bazı özelliklerin paylaşılması

5. Zemin şiirdeki muhteva veya ifade bakımından sıra dışı bir özelliğin yazılan nazirede de uygulanması (Ambros 1989, 57-83; Köksal 2003: 215-290; Arslan 2007, 134).

Mecmûatü'n-Nezâir'indeki nazireler, “Muhteva Benzerliği” başlığı altında bu sayılan belirleyici unsurlar çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tespit edilen benzer beyitlerden hareketle zemin şiir ile nazireler arasındaki etkileşimin neler olduğu, kimin kimden etkilendiği gibi hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

II.2. 1. Kalıp İfadeler İfadelere Yer verme

Nazirelerde muhtevaya dayalı ortak özelliklerin başında kalıp ifadelerin kullanımı gelmektedir. Zemin şiirde kullanılan belirli bir söz kalıbı, nazirelerin önemli bir kısmında benzer şekillerde tekrar edilmektedir. Bu kalıp ifadeler her üç dilde de (Türkçe, Arapça, Farsça) bir atasözü, deyim, vecize, kelam-ı kibar şeklinde görülebilir. Bu tür kullanımlar, zemin şiir ile nazire arasındaki söyleyiş birliğinin yakalanması yanında gerek iki şiir arasındaki nazire ilişkisinin belirlenmesinde, gerekse iki şair arasındaki etkileşimin görülmesinde oldukça önemlidir. Bilindiği gibi şiirde bu tür söz kalıplarının kullanımı sözün değerini artırmak içindir. Aynı zamanda bir söz meydana gelen nazirelerde de nazirelerin değerinin belirlenmesinde bu tür kullanımlar önemli bir ölçüttür (Arslan 2007, 143).

Mecmûatü'n-Nezâir'de yer alan nazirelerde zemin şiirde kullanılan kalıp ifadelerin ya aynen ya da benzer biçimlerde nazirelerde de kullanıldığı görülmüştür. Tespit edilen bu kalıp ifadeler çeşitli başlıklar altında aşağıda değerlendirilmiştir.

“Lâ hallâka illâ hû” (Arapça İbare)

“Allah’tan başka yaratıcı yoktur” anlamına gelen bu Arapça ibare, mutasavvıfların yaygın olarak kullandıkları, “*Lâ mevcûde illâ hû*” “Allah’tan başka şey yok” anlamına gelen ibarenin farklı bir şeklidir. İslâmî kültürle yoğrulmuş bir edebiyat içerisinde bunların kullanımına sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu unsurlar zamanla dilimizin de ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Ahmedî’nin zemin şiirinde kullandığı bu ibare, ona yazılan nazirelerde de benzer kullanımları ile yer almıştır. Şeyhî, bu ibareyi Ahmedî’nin kullandığı şekliyle “*lâ hallâka illâ hû*” şeklinde kullanırken, Bahâ “*lâ nakkâşa illâ hû*”, Muhammed ise “*lâ mahbûbe illâ hû*” şeklinde kullanmıştır:

Eger büt-hâneye sinün cemâlün âyeti erse

Deye bütler tâ’âlâl’llâh u lâ hallâka illâ hû (Ahmedî, Z1.38/8)

Senün bu âyet-i hüsnün eger kâfirlere inse

Deye kâfirler âmennâki lâ hallâka illâ hû (Şeyhî, N2.41/5)

Tudagun nakşını Çinde eger nakkâş-ı Çîn görse

Kiluban secdeler deye ki lâ nakkâşa illâ hû (Bahâ, N.44/4)

Kamunun bu durur zikri ki ola matlûbı illâ’l-hak

Benüm zîkrüm budur vallâh ki lâ mahbûbe illâ hû (Muhammed, N.53/5)

Yüzün ışığında bu gönüm olupdur vâlih ü hayrân

Anun-çün eydürem her dem ki lâ maksûde illâ hû (Hâbil, N.54/2)

“Ene’l-Hak” (Arapça İbare)

“Ben Hakk’ım” anlamında bu Arapça ibarenin, Hall’ac-ı Mansûr tarafından vecd halinde söylendiği var sayılmaktadır. Hallâc’ın idamına neden olduğu söylenen bu ibare, şairler tarafından, cezbe halini anlatmak ve Hallâc’ı hatırlatmak amacıyla kullanılır. Nesimî’nin bir zemin şiirinde -bu ibare geçerse de- Hallâc’ı hatırlatan “Mansûr” ve “ber-dâr” kelimeleri kullanılmıştır. Nebî ve Mukîmî’nin yazdığı nazirelerde ise “Ene’l-Hak” ifadesi “ber-dâr” kelimeleriyle birlikte kullanılarak bu sözün Mansûr ile ilgisine vurgu yapılmıştır:

Zülfünün dârında her geh asılan Mansûrimiş

Her ki Mansûr olmadı zülfünde ber-dâr olmasun (Nesimî, Z2. 293/9)

Zülfünün dârından âvâz-ı ene’l-hakk [kim] gelir

Bes gönül ol dârdan gayride ber-dâr olmasun (Nebî, N. 295/2)

Her ki ene'l-hak sözine Mansûr-veş irimedi

Togrısı yârun saçı pîçinde ber-dâr olmasun (Mukîmî, N. 297/2)

Hayır işi tehir etmeyin. (Hadis-i Şerif Meali)

Bir Hadis-i Şerif meali olan bu ifade dilimizde kalıplaşmış bir söz olarak atasözü gibi kullanılır olmuştur. Hatta “Hayır işi geri bırakma”, “Hayır işe dikkat gerek” gibi farklı kullanımları bazı atasözü kitaplarına girmiştir. Bu kalıp ifade, aşağıdaki beyitlerde farklı anlam çerçevesi içinde tekrarlanmıştır:

İlk neden bil bağladın bu kuşça cânım kasdına

Sonra nice oldı ki bu hayr işi te'hîr eyledün (Kîmîyâ, Z. 380/4)

Öldürem dir idi çeşmün şerre uyup ön beni

Sonra la'lün diri kodı hayrı te'hîr eyledün (Ömer, N. 382/5)

Cânuma la'lün zekâtın istedim itdi kabûl

Dilberüm fırsat gözedür hayrı te'hîr eylemez (Ömer, N. 352/7)

Gülü seven dikenine katlanır. (Atasözü)

Hemen her dönemde edebî metinlerimiz içerisinde yer alan atasözlerimiz, manzum metinlerde biraz değişikliğe uğrayarak karşımıza çıkmaktadır. Zemin şiir ile nazire arasındaki bağlantının kurulmasında ve anlam birlikteliğinin yakalanmasında şüphesiz önde gelen unsurlardandır.

“Rahatlık isteyen sıkıntılara katlanır” şeklinde anlamlandırabileceğimiz bu atasözü, Mukîmî'nin zemin şiirinde “Gül uman bil ki zahm-ı hâra bakmaz” şekliyle kullanılırken Ömer'in naziresinde, “Gülüm bülbül olan hem hâra bakmaz” şeklinde benzer bir kullanımla tekrar edilmiştir:

Üşenme düşmenün ta'nından ey dil

Gül uman bil ki zahm-ı hâra bakmaz (Mukîmî, Z. 209/4)

Tapun bakmaduğın ben kula bildüm

Gülüm bülbül olan hem hâra bakmaz (Ömer, N. 210/1)

Kurunun yanında yaş da yanar. (Atasözü)

“Suçluların arasında suçsuzlarda cezalandırılır” şeklinde anlamlandırabileceğimiz bu atasözü, Zeynî'nin naziresinde “Yanar kuru katında yaşlar.” şeklinde kullanılırken; Fûrkatî'nin naziresinde “Kurularla yanalar yaşlar.” şeklinde kullanılmıştır:

Sînemün nâriyla nûr oldı beden ser-tâ-kadem

Bu meseldür kim yanar kuru katında yaşlar (Zeynî, N1. 249/5)

Vâ'izün bârid deminden âh edeler tan degül

Bu meseldür kurularla yanalar yaşlar (Fürkatî, N. 254/8)

Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz. (Atasözü)

“Allah’ın takdir ettiği şeyi insan değiştiremez” şeklinde anlamlandırabileceğimiz bu atasözü, manzum metinler içerisinde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ahmedî’nin zemin şiirinde “Kimde var tedbîrle takdîri savmak kudreti” biçiminde kullanılırken, yazılan nazirelerde gerek kelime kadrosu gerekse kalıbı bazı değişiklikler yapılarak kullanılmıştır:

Mübtelâ hicrün belâsına beni takdîr ider

Kimde var tedbîrle takdîri savmak kudreti(Ahmedî, Z3. 306/8)

Kim ola dün gün işinde fikr ü tedbîr eylemez

Neylesün tedbîr-i bende çün ki takdîr eylemez (Sultân, Z. 347/1)

Hayr u şer nakkâşî bî-çün yazdı bir levh-i cebîn

Âdem oğlu cehd idüp ol nakşî tagyîr eylemez (Sultân, Z. 347/2)

Kısmeti Nâmûsînün sensin ezelden tâ ebed

Kimse bu takdîri tedbîrle tagyîr eylemez (Nâmûsî, N. 348/7)

Yazılanı çün ezel nakkâşî tagyîr eylemez

Ârif olan bu cihânda hiç tedbir eylemez (Âhî, N. 349/1)

Yavuz gözden yavuz dilden sakınmak (Deyim)

Deyimler, gerek barındırdıkları zengin mecaz dünyası gerekse az sözle çok şey ifade etmeleri bakımından dillerin en büyük zenginliklerinin başında gelir. Zemin şiirde kullanılan bir deyim nazirelerde tekrarlanması, şairler arasındaki bağlantının ayak izleri niteliğindedir.

“Kötü insanların şerrinden korunmak” şeklinde anlamlandırabileceğimiz bu deyim “yavuz göz değmek” ve “yavuz gözden sakınmak” şeklinde kullanımları da mevcuttur (Eyüboğlu 1975, 421). Bu deyim, Yahyaoğlu’nun zemin şiirinde aynı zamanda redif olarak kullanılmıştır. Redif olması hasebiyle de şiirin anlam çerçevesini belirleyen “yavuz gözden yavuz dilden sakınmak” deyimini oldukça sevilmiş ve yazılan nazirelerde farklı hayallerle süslenerek tekrar edilmiştir.

Yahyaoğlu'nun bu gazeline kendinden sonraki dönemde yaşayan Ahmet Paşa'nın da bir naziresi bulunmaktadır (Öztürk 2017). Bu kullanım bize bir deyimın şiirde ilk defa hangi şair tarafından nasıl kullanıldığını ve ona nazire yazan şairlerde hangi anlam çerçevesinde tekrar edildiğini göstermesi açısından güzel bir örnektir. Bu deyimın kullanıldığı beyitler "redif" konusu işlenirken verilmiştir. Burada sadece, Yahyaoğlu'nun zemin şiirinin matla beyti ile, diğer şairlerin ise bu deyimı nasıl kullandıkları gösterilmiştir:

Sakındugumdan ol yârı yavuz gözden yavuz dilden

Helâk isterem agyârı yavuz gözden yavuz dilden (Yahyaoğlu, Z. 56/1)

"Yavuz gözden yavuz dilden sakınma" (Hassân, N. 57/1)

"Yavuz gözden yavuz dilden ırağ olmak" (Hassân, N. 57/2)

"Yavuz gözden yavuz dilden cüzâ olmak" (Hassân, N. 57/2)

"Yavuz gözden yavuz dilden beri dutmak" (Nebî, N. 58/1)

"Yavuz gözden yavuz dilden dûr dutmak" (Nebî, N. 58/2)

"Yavuz gözden yavuz dilden zârî kalmak" (Rahîmî, N. 59/1)

"Yavuz gözden yavuz dilden korkmak" (Rahîmî, N. 59/7)

"Yavuz gözden yavuz dilden saklamak" (Zeynî, N. 60/1)

"Yavuz gözden yavuz dilden irah dutmak" (Kerîmî, N. 61/1)

"Yavuz gözden yavuz dilden ırağ ekmek" (Nücûmî, N. 62/1)

"Yavuz gözden yavuz dilden ırağ olmak" (Nücûmî, N. 62/3)

"Yavuz gözden yavuz dilden yavundurmak" (Nücûmî, N. 62/5)

"Yavuz gözden yavuz dilden beklemek" (Ömer, N. 63/1)

"Yavuz gözden yavuz dilden müşevveş etmek" (Ömer, N. 63/1)

Gözüne çöpçe görünmemek (Deyim)

Şeyhî'nin zemin şiirinde "gözüne çöpçe görünmemek" şeklinde kullanılan ve "bir kişinin katında itibarı olamamak" anlamına gelen bu deyim, Hassân'ın naziresinde, "gözüne zerrece gelmez" şeklinde kullanılmıştır:

Gedâ kim hâk-i pâyini nigârın tâc-ı ser kıldı

Gözine çöpçe görünmez bu taht u bahtı sultânun (Şeyhî, Z. 83/2)

Gönül kim cân-ı şîrînin vere yoluna cânânun

Gözine zerrece gelmez revân u kalb ü cân anun (Hassân, N. 84/1)

Cân oynamak; Can feda etmek (Deyim)

“Canını ortaya koyacak derecede fedakarlık yapmak” anlamına gelen bu deyim, Divan şiiri geleneğindeki aşk anlayışının bir tezahürüdür. Divan şiirinde şair, dünyevî makamı ve konumu ne olursa olsun geleneğe uyarak kendisini sevgili karşısında daima bir kul kabul eder. Sevgiliye itaat etmek, onun buyruğu doğrultusunda can vermek veya aşk yolunda şehit olmak arzusu hemen bütün şairlerin eserlerinde görülen ortak bir anlayıştır. Aşk zahmet, meşakkat, ıstırap ve nihayet ölüm gerektiren bir duygu olduğu için değme kişiler bu duyguyu taşıyamaz (Öztürk 2014, 34).

Bu deyim, Sinobî'nin zemin şiirinde “canını ortaya koymak” anlamında “cân oynamak” şeklinde kullanılırken, Mukîmî'nin naziresinde bu günkü kullanımına benzer “fidâ cân itmek” şeklinde kullanılmıştır:

Neler cân oynaruz yolunda ma 'şûk

Sanur mısın kim âşık serserîyüz (Sinobî, Z. 200/2)

Fidâ cân etmege ışkun yolunda

Bizi mest anlamagıl kim serîyüz (Mukîmî, N. 201/5)

Ayağını öpmek (Deyim)

“Değer verilen kişi karşısında kendi değersizliğini ifade etmek” anlamına gelen deyim “Ayağının altını öpmek” şekli de kullanılmaktadır. Sinobî'nin zemin şiirinde ve Ömer'in naziresinde kullanılmıştır:

Ayagun öpmege cân terk eder mâh

Yalunuz biz degilüz müşterî yüz (Sinobî, Z. 200/3)

Ayagun öpmege dut ey yüzi mâh

Elümüzi ki cândan müşterîyüz (Ömer, N. 202/3)

Ayağına yüz sürmek; Ayağına baş koymak (Deyim)

“Sevgi ve saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına yüzünü sürercesine eğilmek.” Anlamlarına gelen Fûrkatî'nin naziresinde kullandığı bu deyim karşılık, Ömer'in naziresinde “ayağına baş koymak” deyimini kullanılmıştır:

Teşne-leb dil veredi dil eşigünde görsedi

İtlerün ayağına yüz sürüp urmak başlar (Fûrkatî, N. 253/5)

Hâk-i pâyün ele girmez tâc olupdur başlara

Baş kosalar tan mı durur ayaguna başlar (Ömer, N. 265/4)

Yüzü suyu dökmek; Baş aşağı kılmak (Deyim)

Şeyhî'nin zemin şiirinde kullandığı “Birine, kendini zorlayarak çok ricada bulunmak” anlamına gelen bu deyim karşılık, Hassân'ın naziresinde benzer anlama gelen “baş aşağı kılmak” deyimini kullanılmıştır:

Yüzün suyunu torağa ko döksün âteş-i bade

Ki verdi tahtını bâda cihân dîvi Süleymânun (Şeyhî, Z. 83/6)

Halâvet âbı tamduğı budur sadruna lutfila

Başın aşağı kılmuşsun bugün çâhın zenâh-dânun (Hassân, N. 84/6)

El bir etmek; Dil bir etmek (Deyim)

“El birliği yapmak, ortak hareket etmek” gibi anlamlara gelen bu deyim, eski metinlerde de “el bir etmek” şekliyle kullanılmaktadır. Kîmiyâ'nın zemin şiirinde ve Mukîmî'nin naziresinde “el bir eylemek” olarak kullanılırken Ömer'in naziresinde “dil bir eylemek” şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

Yüz-be-yüz didüm nigârâ baş u cân kasdındasın

Gey ayak basdun u ağyârile el bir eyledün (Kîmiyâ, Z. 380/2)

Benzer ey dilber ki ağyârile el bir eyledün

Anun-içün lutf yüzün yâra tağyîr eyledün (Mukîmî, N. 381/1)

Bed kişiler sanurıdı sini ki olasın dü-rû

Eyü vardun ben kuluna bâri dil bir eyledün (Ömer, N. 382/6)

Fırsatı fevt etmemek (Deyim)

“Fırsatı kaçırmamak, fırsatı ganimet bilmek” anlamına gelen bu deyim Yahyâoğlu'nun zemin şiirinde ve Mukîmî'nin naziresinde kullanılmıştır:

Ben ki vasluna irmeyüp çekerdüm firkati

Haşâ kim fevt eyleyem şimdi ki buldum fursatı (Yahyâoğlu, N. 307/1)

Ben ki fevt itdümdi evvel el viricek fursatı

Şimdi âhir çekdüğüm anun-içündür firkati (Mukîmî, N. 308/1)

Zemin Şiirden Farklı Deyim Kullanımı: Zemin şiir ve nazirelerde deyim kullanımıyla ilgili tespit edilen bir başka husus ise şöyledir; zemin şiirde kullanılan bir deyim, nazirelerde, bazen aynı, bazen biraz değiştirilmiş, bazen de farklı şekilde kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Nazirelerde sadece söyleyiş birliğini yakalamak adına olsa gerekir ki; zemin şiirde kullanılan bir deyim,

nazirede aynı olmasına dikkat edilmeden farklı bir deyim kullanıldığını görüyoruz. Burada verilen örnekler, nazireler arasındaki bir kalıp ifadeye karşılık başka bir kalıp ifade kullanımına dikkat çekmek içindir. Örnek beyitler şunlardır:

Kan içirmek (Deyim)

Ne yavlak toyladı hicrün meni ışkun şöleninde

İçürdi kahrile kanlar yedürdi gussa vü kaygu (Şeyyad Hamza, N.47/3)

Tuz ekmek hakkı (Deyim)

*Senün **duz ekmegün yeyüp** sana yavuz sananlarun*

Başundan gitmesün gussâ öginden çıkmasun kaygu (Muhammed, N.53/9)

***

Kan ağlamak (Deyim)

*Gerek zârile cân vergil gerek derdile **kan ağla***

Eser etmez ana hergiz kim gönli seng-i hârâdur (Ahmedî, Z. 64/2)

Kan içmek (Deyim)

*Gözi **içerse kanumu** denüz sana helâl olsun*

Dilerse zülfi cânumu denüz kim uş müheyyâdur (Ahmedî, Z. 64/4)

Yer ile yeksan olamak (Deyim)

*Anun yolında yüz bin cân **olupdur hâk ile yeksân***

Senün bârî bu ortada ne kadrün ola peygüdâdur (Ahmedî, Z. 64/8)

Ayağını öpmek (Deyim)

*Elüme başumu aldum **ayagunu öpem** deyü*

Şeker lebden revâ midur sözün bana ki “lâ lâ” dur (Ömer, N. 73/3)

***

Kara giymek (Deyim)

***Kara geyüp** merdüm-i çeşmüm nice ağlamasun*

Binüm-içün gün mi var hicründe kim mâtem degül (Atâyî, Z. 333/2)

Gam yemek (Deyim)

Ol gönülde kim gam-ı ışkun ola hürrem degül

*Ger gamula **gam yiyüp** gamdan ölürse gam degül (Sâfi, N. 339/1)*

***

Fırsat elvermek (Deyim)

Yârdan vuslat gerekse fursat el virdükde tîz

İte-gör agyârı ayırmaklıg-içün yârdan (Hassân, N. 342/7)

Kanına kanmak (Deyim)

Kanlu gözüñ kanuma kana kana kanmak diler

Kim durur cân kurtaran kan içici mekkârdan (Köylüce, N. 343/4)

Kıl gibi olmak (Deyim)

Ben garîbün nola bir gün yüzine gülse nigâr

İnlemekde çün ki nâyam kıl bigi oldum zârdan (Ömer, N. 346/7)

II.2. 2. Tazmin Yoluyla Alınmış Bir Beyit ya da Mısra

Tazmin, bir şairin başka bir şaire ait bir sözden kendi eserine bir unsur katması olarak tarif edilebilir. Ancak katılan sözün kime ait olduğunun bilinmesi gerekir. Bazı şairler nazirelerinde tanzir ettikleri şiirin bir beytini ya da bir mısraını tazmin yoluyla kullanmaktadırlar. Nazirecilikte, muhtevaya dayalı unsurların başında gelen bu uygulama, iki şiir arasındaki anlam birlikteliğinin somut delilidir. Tazmin yoluyla yapılmış alıntılar zemin şiirlerin matla beytinden olduğu gibi, gazel içerisindeki herhangi beyitten de olabilir. Zemin şiirin, tazmin edilen beyti ya da mısraı beğenilen bir bölüm olduğundan aynen veya ufak değişikliklerle tekrarlanır.

Aşağıdaki örnekte, Hassân'ın zemin şiirindeki matla beytinin ilk mısraı, Ömer tarafından yazılan nazirenin makta beytinde Hassân'a "cevab" olduğu belirtilerek tekrarlanmıştır. İşte bu tür uygulamalar nazirelerin izinin sürülmesinde oldukça önemlidir:

Nigârâ sensin ins ü cân murâdı

Visâlündür gönül ü cân murâdı (Hassân, Z. 215/1)

Cevâb ol şi're kim Hassân eyitmiş

Nigârâ sensin ins ü cân murâdı (Ömer, N. 216/8)

Hûyî tarafından yazılan nazirede, zemin şiir sahibi Hassân'ın adı anılarak ona nazire (cevab) yazıldığı açıkça ifade edilmektedir:

Dür-cihan keklik gibi göster hurâmân oynamak

Yaraşur tâvûsa çün kıldukda cevlân oynamak (Hassân, Z. 278/1)

Hûyi Hassân matla'ını başla çün didiün cevâb

Dür-cihân keklik gibi göster hurâmân oynamak (Hûyî, N. 288/7)

Ahmedî'nin zemin şiirine Hüseyinî tarafından yazılan nazirede, Ahmedî'nin kullandığı "ışığın tozu" kelimesi aynı anlama gelen "basmagun tozu" kelimesiyle değiştirilerek; Nebî'nin zemin şiirine

Saîdî'nin yazdığı nazirede, “ayağun toprağı” kelimesi “hâk-i pây” kelimesi ile değiştirilerek tekrarlanmıştır:

Yaşlu gözüm nûrile rûşen olaydı dâyimâ

İşigün tozu tolarsa sürme-dânu çeşmümün (Ahmedî, Z. 225/7)

Tâ ölince derd ü hasret görmegi mümkün degül

Basmagun tozu tolarsa sürme-dânu çeşmümün (Hüseynî, N. 226/2)

***

Der Nebî cân u gönülden ey nigâr-ı mâh-rû

Ayağunun toprağıdur tûtiyâsı çeşmümün (Nebî, Z. 244/9)

Cân heyûlası hakı anda arazdan yok eser

Hâk-i pâyi cevherinden tûtiyâsı çeşmümün (Sa'îdî, N. 245/7)

II.2. 3. Telmih Kullanımı

Kısaca bir edebî metinde tarihi bir olayı, bir kahramanı, meşhur bir hikâyeyi, inancı birkaç kelimeyle hatırlatmak olarak tarif edebileceğimiz telmih, divan şiirinde şairlerin az sözle çok şey anlatmak için kullandıkları bir edebî sanattır. Nazirecilikte, muhtevaya dayalı unsurlar çerçevesinde değerlendirebileceğimiz telmih, zemin şiir ile nazire arasındaki bağlantının kurulmasında ve değerlendirilmesinde bize yol gösterir. Telmih burada verilmiş amacı, *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*'deki telmihlerin tespitinden ziyade, zemin şiirde kullanılan telmihlerin nazirelerde hangi anlam çerçevesinde tekrarlandığıdır. Zemin şiirde kullanılan bir telmih unsuru yazılan nazirede farklı bir bağlamda da karşımıza çıkabilmektedir.

Hz.Süleyman: Yüzük, Dev, Karınca

Gördigince hüsninün âyînesinde la'lini

*Barmak ağzında diler **mühr-i Süleymân** oynamak* (Sa'îdî, N. 287/4)

Dutmuş oynar elde müşkin hatt-ı la'l-i hâtemin

*Turfe durur **mûrça mühr-i Süleymân** oynamak* (Ekmel, N. 285/3)

Hattun üstinde Kerîmî zülfini gördü didi

*Turfedür pîl üzre **mûrile Süleymân** oynamak* (Kerîmî, N. 280/7)

Yüzün suyunu toğraga ko döksün âteş-i bade

Ki verdi **tahtını** bâda cihân dîvi **Süleymânun** (Şeyhî, Z. 83/6)

Getür câm içelüm sâkî haber verme bize Cemden

Ki âlemden nişân bugün yeter vasfı **Süleymânun** (Mahmûdî, N. 85/2)

İsrafil: Sûr:

Senün ışkun şarâbından bu Dâ'î şöyle mest oldı

Uyarmaz uyhudan anı meger **İsrâfilün sûrı** (Ahmedî, Z. 75/7)

Sana [mînâ] bana mâ'nî bana dîde sana dîzâr

İşit Nâmûsîden işbu çalınan **nefhâ-i sûrı** (Nâmûsî, N. 78/7)

Şarâb-ı ışkun ey dilber beni şol resme mest etdi

Ki uyarabilmeye bilgil **Sirâfilün meger sûrı** (Ömer, N3. 82/5)

Hz. Yusuf: Kuyu, Mısır, Zeliha

Ki çıkup **çâhdan Mısra** şeh olmak

Degüldi Yusuf-ı Ken'ân murâdı (Hassân, Z. 215/3)

Diler dil Yûsufti kim göre **Mısra**

Zelîhâdur meger andan murâdı (Ömer, N. 216/5)

Hz. İsa: Nefes

Ol durur senden niyâzum bu dem ey **İsî-nefes**

Nâz ile katl edesin ki ol nâz **eder ihyâ** beni (Hassân, N. 267/8)

Lebleriün vasfını Işkî çün mükerrer kıldı vasf

Mürde iken **zinde eyledi Mesîh-âsâ** beni (Işkî, N.270/7)

İskender: Âb-ı Hayat:

Sikender ayşın istersen çemende câm-ı Cem nûş et

Ki sâkî Hızridur hâdî lebine **âb-ı hayvânun** (Şeyhî, Z. 83/5)

Saçun sevdâsı gösterdi **Sikender** gözine zulmet

Tudagun rûşen eyledi rumûzın **âb-ı hayvânun** (Nâmûsî, N. 87/5)

Hallâc-ı Mansûr: Dâr, Ene'l-Hak*Gönül cân gözünü açup nazar zülfüne tuş etdi**Asılmış gördi her kıldı niçe **Hallâc-ı Mansûrî** (Mukîmî, N. 77/4)**Güzeller şâhı serversin bekâ ol dünyede her dem**Bu ışkun göresin kimdür fenâ **dârında Mansûrî** (Ömer, N3. 82/2)**Ne fitne hûbsın ışkun kamer devrinde zülfünde**Ene'l-hak demedin asdı hezârân **rûh-ı Mansûrî** (Zeynî, N. 79/2)***Leyla-Mecnun, Ferhat Şirin: Aşk***Beni **Mecnûn** u hayrânı kılıpdur âleme rüsva**Nire baksam görürem ol bilürem rûy-ı **Leylâdur** (Akbiyık, N. 67/7)**Niçe **Şîrîn** ışkından senün **Ferhâd** olmuşdur**Niçe **Leylî** firâkundan begüm **Mecnûn** u şeydâdur (Hakîmoğlu, N. 70/3)**Senün ışkundan ey dilber kaçan kim dem uram derler**Seni **Mecnûn** eden âkil cemâl ü hüsne **Leylâdur** (Ömer, N2. 74/6)***II.2. 2. 4. Mazmun Kullanımı**

Günümüzde edebî bir terim olarak kullanılmakta olan mazmun, eski şairler tarafından “mana, mefhum” karşılığında kullanılmıştır. Bununla birlikte mazmun, beyitte açıkça görünmeyen, remizli anlam şeklinde de izah edilmiştir. Divan şiirinin kalıplaşmış istiareleri, yani klişeleri de bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu anlamda sevgilinin boyunun servi, kaşının yay, kirpiklerinin ok, yanağının gül bahçesi, çenesinin elma, perçeminin yılan olarak nitelendiği benzetme ve türevleri mazmun statüsü kazanmıştır (Şenödeyici 2018, 1051). Ayrıca bu geleneğe mahsus çeşitli kalıp ifadeler de aynı başlık altına dâhil edilmiştir. Bu tür klişe ifadelerin kullanımı, nazirecilikteki “benzerlikler arasında farklılığı yakalama” prensibine oldukça uygun düştüğünden nazire yazan şairler tarafından sıkça tercih edilmiştir. Biz de bu tür kullanımları “mazmun” başlığı altında vermeyi uygun bulduk. Mazmun kullanımı, zemin şiirle nazire arasındaki bağın kurulmasında, anlam birlikteliğinin yakalanmasında ve hayallerin renklenip çeşitlenmesinde oldukça önemli bir unsurdur.

Micmer: Aşığın gönlü

İçinde amber yakılarak etrafa güzel koku yayan bir tütsü kabı ve buhurdan olan “micmer” Divan şiirinde içinde ateş yanması hasebiyle aşığın ciğeri, sinesi, canı ve hatta kendisine benzetilir

(Pala 1995, 380). Bir teşbih unsuru olan “micmer” Ahmedî'nin zemin şiirinde sevgilinin aşk ateşinin yandığı bir kaba yani gönle benzetilmiştir. Ahmedî, nefesinin hoşluğunu, güzel kokmasını gönül micmerinde aşk ateşinin yanması gibi güzel nedene bağlayarak “hüsn-i talil” sanatı yapmaktadır.

Ahmedî'ye yazılan nazirelerde de “micmer” mazmunu etrafında farklı hayallerin olduğu görüyoruz. Hüsey'in naziresinde ise “micmer” içinde aşk ateşi yanması sebebiyle güzel koku yayması gibi güzel bir nedene bağlanırken; “tütsü kabında amber yanınca hoş koku çıkar” şeklindeki bilindik bir kullanımla “irsal-i mesel” sanatı yapmaktadır. Bu da benzer mazmunların nazirelerde farklı hayallere kapı araladığını göstermektedir.

Senünüşkun odındandır ki adum hoş-nefes oldı

Gelür mi bûy-ı cân-perver eger yanmazsa micmerden (Ahmedî, Z. 89/7)

Hüseynün cânı cisminden çıkar ışk odı tîzinden

Nite kim göynicek anber çıkar kokusu micmerden (Hüseyn, N. 90/5)

Gül: Sevgilinin yüzü

Gazelerde sevgilinin güzellik unsurları arasında en fazla işlenen şüphesiz Cemâl-i mutlak'ın tecellisi olan “yüz güzelliği”dir. Ahmedî'nin yazdığı bir zemin şiirde her beyit sevgilinin ayrı bir güzellik unsuruna (saç, zülf, göz, kaş yüz) ayrılmıştır. Yazılan nazirelerde de Ahmedî'nin tarzı devam ettirilerek aynı güzellik unsurları farklı hayaller çerçevesinde işlenmiştir. Biz bu gazelerin hepsini burada vermek yerine, sadece sevgilinin yüzü için benzetmelik olan “gül” mazmunu etrafında çeşitlenen hayalleri vereceğiz.

Ahmedî'nin zemin şiirinde gülün kırmızılığı “hüsn-i talil” yoluyla sevgilinin yüzünün güzelliği karşısında hicap duymasına bağlanırken; Şemsi'nin ve Ömer'in naziresinde yine “hüsn-i talil” yoluyla gülün yakasının yırtılması sevgilinin yüzüne benzemeye çalışmasına bağlanmıştır:

Seni görüp nice kızarmasun gül

Yüzünde var durur âhir hayâsı (Ahmedî, Z. 180/5)

Yüzüne gül teşebbüh etdüğü-çün

Sabâ elinde çâk oldı yakası (Ahmedî, N. 182/3)

Yüzüne benzerem didi gül oldı

Sabâ elinde sad pâre yakası (Ömer, N. 184/3)

Nesîmî'nin naziresinde ise sevgilinin yüzü hem “telmih” hem de “hüsn-i talil” sanatlarıyla süslenerek verilmiştir:

Cem ol ârifdür ey dilber kim oldı

Yüzün âyine-i gîfî-nümâsı (Nesimî, N. 181/5)

Tûtîyâ, Sürme: Sevgilinin ayağının tozu

Göze sürülen bir tür ilaç niteliğinde olan sürme toz halde bulunup göze hem güzellik hem de görüş kuvveti verir. Divan şiirinde sevgilinin ayağının, yolunun ve eşiğinin toprağı, âşık için “sürme” niteliğindedir. Ahmedî’nin gözle ilgili olan “çeşmümün” redifli zemin şiirinde kullandığı “sürme” mazmunu, ona yazılan nazirelerde farklı hayaller çerçevesinde tekrarlanmıştır:

Yaşlu gözüm nûrile rûşen olaydı dâyimâ

İşigün tozu tolarsa sürme-dâni çeşmümün (Ahmedî, Z. 225/7)

Tâ ölince derd ü hasret görmegi mümkün degül

Basmağun tozu tolarsa sürme-dâni çeşmümün (Hüseâyî, N. 226/2)

Mil düşmen gözine hiç görmesün toldığını

Tûtîyâ izi tozuyla sürme-dâni çeşmümün (Köylüce, N. 235/4)

Çeşmine kuhl-ı cevâhirden cilâ vermiş Ömer

Hâk-i pâyun toldı benzer sürme-dâni çeşmümün (Ömer, N. 243/8)

Der Nebî cân u gönülden ey nigâr-ı mâh-rû

Ayağanun toprağıdur tûtîyâsı çeşmümün (Nebî, Z. 244/9)

Cân heyûlası hakı ki anda arazdan yok eser

Hâk-i pâyi cevherinden tûtîyâsı çeşmümün (Saîdî, N. 245/7)

II.2. 2. 5. Redif kullanımı

Zemin şiir ile nazire arasında, şekli olarak kafiye ve redif benzerliği nazirenin tanımını yapan hemen bütün kaynaklarda ittifakla belirtilen hususlardandır. Burada üzerinde duracağımız husus, redifin şekli yönünden ziyade tıpkı tazminde ve kalıp ifade kullanımında olduğu gibi muhtevaya dayalı somut bir yanının oluşudur. Redifli şiirler, kelime ve kelime grubu etrafında dilin bütün imkânlarını yoklayarak, şiir kabiliyetini gösteren bir mihenk taşı gibidir (Horata 1988, 45). Çok defa şiirde belirli bir duygu ve düşünceye zemin hazırlayan redif, ona yekâhenk diye vasıflandırılan konu bütünlüğü kazandırır (Macit 1996, 88). Farklı kelimelerden seçilmiş ya da oldukça uzun olan redifler, zemin şiir ve nazireler arasındaki, kavram birliği ile birlikte anlam yönünden de bir bütünleşme sağlamaktadır. Redifli şiirlerde, anlamın redif etrafında döndüğü düşünülürse, kullanılan bu ortak redifler sayesinde nazireler arasında muhtevanın birbirine yaklaştığı fark edilir.

“Yavuz gözden yavuz dilden” (sakinmak) (Redif)

Deyim bahsinde değinilen ve “Kötü insanları şerrinden korunmak” anlamına gelen bu redife, ilk olarak Yahyaoğlu’nun zemin şiirinde yer verilmiş ve ona yazılan nazirelerde de kullanılmıştır. Bu kullanım yazılan nazirelerin anlam çerçevesini belirlemiş ve kullanıldığı beyitlerde genel olarak “Sevgilinin kötülüklerden uzak olması ve kimsenin ona yan gözle bakmaması” anlamı vurgulanmıştır. Nazirelerde anlam redif çerçevesinde döndüğünden, bu kalıp ifadenin farklı kullanımlarını da beraberinde getirmiş. Bu da farklı hayallerin ve söyleyiş özelliklerinin doğmasına, vesile olmuştur. İki şiir arasındaki nazire ilişkisinin belirlenmesinde somut bir ipucu olan bu tür kullanımlar bize hangi redifin ilk defa hangi şair tarafından kullanıldığını nazirelerde hangi anlam çerçevesinde olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir.

Aşağıda Yahyaoğlu’nun zemin şiirinin ve ona yazılan nazirelerin matla beyitleri verilmiştir:

Sakındugumdan ol yârı *yavuz gözden yavuz dilden*

Helâk isterem ağyârı *yavuz gözden yavuz dilden* (Yahyaoğlu, Z. 56/1)

Sakınsun yâr gâfildür *yavuz gözden yavuz dilden*

Sakınur ol ki âkildür *yavuz gözden yavuz dilden* (Hassân, N. 57/1)

Berî dut yâ Rab ol yârı *yavuz gözden yavuz dilden*

Velî dut gâfilagyârı *yavuz gözden yavuz dilden* (Nebî, N. 58/1)

İlâhî bekle ol yârı *yavuz gözden yavuz dilden*

Ki bu kul kılmasun zârî *yavuz gözden yavuz dilden* (Rahîmî, N. 59/1)

Yaradan saklasun yârı *yavuz gözden yavuz dilden*

Velî kahr etsün agyârı *yavuz gözden yavuz dilden* (Zeynî, N. 60/1)

Irah dut yâ Rab ol yârı *yavuz gözden yavuz dilden*

Ki yoh dahı nıgeh-dârı *yavuz gözden yavuz dilden* (Kerîmî, N. 61/1)

Irag etsün seni Bârî *yavuz gözden yavuz dilden*

Ben olmadum berî bârî *yavuz gözden yavuz dilden* (Nücûmî, N. 62/1)

Huzâyâ bekleğil yârı *yavuz gözden yavuz dilden*

Müşevveş etme dildârı *yavuz gözden yavuz dilden* (Ömer, N. 63/1)

“Sensedüm” (sensemek): (Redif)

Fethüddîn’in zemin şiirinde redif olarak kullandığı “sensedüm”, (sensemek) kelimesi Türkçede “-sa, -se” ekiyle kurulan kelimelerden “susamak” benzeri bir kullanımdır. Tarama Sözlüğü başta olmak üzere baktığımız sözlüklerde rastlayamadığımız bu kelimenin anlamı, eserin metin neşrini yapan Canpolat’ın (1995) eklediği dizinde “seni özlemek” olarak verilmiştir. Kelimenin aynı zemin şiirde “bensedüm”, “gülsedüm” şeklinde kullanımları da bulunmaktadır. “Sensedüm” kelimesinin redif olarak kullanılması, hem ilginç veya sıra dışı diyebileceğimiz bir özelliğin zemin şiire yazılan nazirelerde uygulandığını, hem de anlamın “sevgiliye duyulan özlem” çerçevesinde döndüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bu beyitler aşağıda verilmiştir:

*Düşeli cânım cüdâ billâh ki cânım **sensedüm***

*Gözlerümden dökülür âb-ı revânım **sensedüm*** (Fethüddîn, Z. 367/1)

*Nola bir gün sen dahı Tanrına bakup **bensesen***

*Gülsemiş bülbülleyin ey gülsitânım **sensedüm*** (Fethüddîn, Z. 367/3)

*Mihr ü mâha egmeziken baş i cânım **sensedüm***

*Yaşam ırmağ oldu ey serv-i revânım **sensedüm*** (Sinân, N. 368/1)

Sensesem sensüz olıcak tan degüldür şöyle bil

*Işkunun Ferhâdıyam şîrîn-zebânım **sensedüm*** (Ömer, N. 369/4)

“Oynamak”: (Redif)

Bu redif, anlam bakımından ilginç veya sıra dışı bir özelliğe sahip olmasa da oyunla ilgili farklı kullanımları ve çeşitliliği beraberinde getirmiştir. Bu rediften hareketle oyunlarla ilgili “satranç oyunu”, “çevgan oyunu”, “cevlan oyunu”, “el oyunu”, “aşk oyunu”, “Süleyman oyunu” gibi oyun çeşitlerinin şiire konu edildiğini görüyoruz. Bu oyunlar arasında “satranç” ve “çevgan” oyunu, en fazla zikredilen ve tanınan oyunlardandır. Hassân’ın zemin şiirinde kullanılan “el oyunu” tabiri F. Köksal tarafından bir deyim olarak değerlendirilmiş ve şiirlerde kullanılan “dest-bâzî” kelimesinin de bu deyimden Farsça karşılığı olduğunu belirtmiştir (Köksal 2005, 275). Bunların arasında Hazreti Süleyman ile ilgili olan “Süleyman oyunu” şeklinde ilginç bir oyun türüne rastlıyoruz. Bu oyun türünün Hazreti Süleyman’ın yüzüğü ile ilgili telmihler çerçevesinde verilmesinden bir tür “yüzük oyunu” olduğunu düşünüyoruz. “Oynamak” redifinin kullanımı nazireler arasındaki şekli redif benzerliğinden ziyade yazılan nazirelerde anlam çerçevesinin belirlenmesine ve çeşitlenmesine, güzel bir örnektir. Bu redif şairler arasında oldukça sevilmiş olacak ki Hassân’ın yazdığı zemin şiir 9 şair tarafından tanzir edilmiştir:

*Dür-cihan keklik gibi göster **hurâmân oynamak***

*Yaraşur tâvûsa çün kıldukda **cevlân oynamak** (Hassân, Z. 278/1)*

*Hoşdur **el oynu** gehî sînenle geh zülfünle lîk oyun*

*Bu müyesser olmaga gerek bâş u cân **oynamak** (Hassân, Z. 278/4)*

Zülfünile oynamasun düşmen ki fûrkat şahnesi

*Yeridür top eyleyüp başını **çevgân oynamak** (Işkî, N. 279/4)*

Hattun üstinde Kerîmî zülfini gördü didi

*Turfedür pîl üzre mûr ile **Süleymân oynamak** (Kerîmî, N. 280/7)*

Cân u dil her dem top urmağa kim öğretti acab

*Zülf-i hindû-yı ser-endâzene **çevgân oynamak** (Hümâmî, N. 282/6)*

Dutmuş oynar elde müşkin hatt-ı la'l-i hâtemin

*Turfe durur mûrça mühr-i **Süleymân oynamak** (Ekmel, N. 285/3)*

Kapdı gûy-ı hüsnî Rûmîden ne Hindû zülf olur

*Lutf meydânında gösterdikçe **çevgân oynamak** (Ekmel, N. 285/4)*

Zülfün ile oynarsa gönlüm oynasun kim yiridür

*Başını top eyleyüp dâr üzre **çevgân oynamak** (Lebîbî, N. 286/2)*

Gördigince hüsninünâyînesinde la'lini

*Barmak agzında diler **mühr-i Süleymân oynamak** (Sa'îdî, N. 287/4)*

***Işkunun şatrancını** müşkildür âsân oynamak*

*Çün girevdür ruhları şeh-mâtına **cân oynamak** (Ezherî, N. 289/1)*

***Hâtem-i la'lünle** oynamak râkîb ister velî*

*Divile düşmez yüzük oyun **Süleymân oynamak** (Ezherî, N. 289/3)*

Tâ nikâbun açmasa zülfünle oynamaz sabâ

*Gûyiyâ rûz olmasa olmaya **çevgân oynamak** (Ezherî, N. 289/5)*

Niçe başlar top ola meydâna çık bir lahza gör

*Çün habîbüm istemiş zülfüyle **çevgân oynamak** (Ömer, N. 291/5)*

II.2. 2. 6. Cinas Kullanımı

Bir söz sanatı olan cinas, şiir dilinde değişik bir etkileme yolu sağlamaktadır. Sesçe birbirine eş olan öğeleri kullanmaya yönelik olan cinas, değişik kavram alanlarından kelimeleri beklenmedik bir anda bir araya getirerek anlam açısından etkiyi güçlendirmektedir (Aksan 1999, 231). Kullanılan cinaslar, nazire ile zemin şiir arasında somut bir bağın kurulmasının yanında anlamsal çerçevede de bir benzerliği beraberinde getirmektedir. Bu nedenle cinaslı söyleyişler iki şiir arasındaki nazire ilişkisinin belirlenmesinde de önemli kıstaslardan sayılır.

Zemin şiirde kullanılan cinaslı söyleyişlerin nazirelerde kullanıldığına dair tespit edilen bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

*Ne cân kim dilberi vaslın müyesser kaldı **devr anun***

*Hol olsun vakti âlemde ki zevkın sürdi **devrânun** (Şeyhî, Z. 83/1)*

*Safâ vü ayşını şol kim süremedi **bu devrânun***

*Su yerine içer kanın amân vermez bu **devr anun** (Mahmûdî, N. 85/1)*

***

*Şem' bigi yaş yirine akdı **kanı çeşmümün***

*Sabri n'oldi gönlümün uyhusı **kanı çeşmümün** (Ahmedî, Z. 225/1)*

*Her nefes dinmez akar hicründe **kanı çeşmümün***

*Hâk-i pâyünden şehâ dermânı **kanı çeşmümün** (Şeyhî, N. 228/1)*

***

*Dilber-i fettân kaçan kim mekr ü ala **başlar***

*Top olur çevgân-ı zülfine adedsüz **başlar** (Rûmî, N. 252/1)*

*La'lünün yâdına her dem dökdüğü-çün **yaşlar***

Gözlerüme ömrüne versün hüzá çok yaşlar (Fürkatî, N. 253/1)

***

Yüzün gülşendür ey şen-gül hemîşe

Bitir hüsnün bâğında gül hemîşe (Dâ'î, Z.193/1)

Dilersen gülistânda gül hemîşe

Hacil ola yüzünden gül hemîşe (Hassan, N.194/1)

Nigârâ gülşene gir gül hemîşe

Ki çıksun gussalardan gül hemîşe (Ömer, N. 195/1)

Yüzün gülşen kadün tûbî özün hür

Lebün gülşendür ey şen-gül hemîşe (Ömer, N. 195/6)

SONUÇ

Ömer bin Mezid'in *Mecmûatü'n-Nezâir*'i ile ilgili yapılan çalışmalara incelenmiş ve nazirelerin karşılaştırmasına dair bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Eser her şeyden önce bir "nazire mecmuası"dır ve derlendiği dönemin edebî portresi konusunda somut ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, edebî eserlerle ilgili yapılan çalışmalarda, eserlerin ne amaçla yazıldığı mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Mecmûatü'n-Nezâir'in M. Canpolat (1995) neşri esas alınarak, içerisindeki zemin şiirler ve nazireler, nazirecilik geleneği çerçevesine bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Bunun sonucunda; eserde, 84 şairin 397 şiirinin bulunduğu ve bunlardan 23 şairin, zemin şiir sahibi olduğu görülmüştür. En çok zemin şiir sahibi şairler başında ise Ahmedî, Nesimî ve Şeyhî gelmektedir. Bu tablo, dönemin çığır açıcı şairlerinin kimler olduğunun belirlenmesi açısından bize fikir vermektedir.

Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'deki nazirelerin, şekli unsurlar (vezin kafiye ve redif birliği) açısından - bir örnek dışında- zemin şiirle aynı olduğu görülmüştür. Bu durum nazirecilikteki şekil benzerliğinin adeta bir ön şart (istisnaları olsa da) olduğuna işaret etmektedir.

Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'deki nazireler, muhteva açısından karşılaştırıldığında, başta kalıp ifadeler olmak üzere, tazmin yoluyla alınmış beyit ya da mısralar, redifler, mazmunlar, telmih, cinas gibi unsurlar açısından ortak kullanımların olduğu tespit edilmiştir. (Örneğin: Fethüddîn'in zemin şiirinde redif olarak kullandığı ve sözlüklerde tesadüf edilmeyen, "sensedüm", (sensemek) kelimesinin tekrarlanması ve "bensedüm", "gülsedüm" şeklindeki farklı kullanımları; Ahmedî'nin zemin şiirinde yer alan "Lâ hallâka illâ hû" ibaresinin ona yazılan nazirelerde "lâ nakkâşa illâ hû", "lâ mahbube illâ hû" şeklindeki çeşitli kullanımları; Yahyaoğlu'nun zemin şiirindeki "yavuz gözden

yavuz dilden sakınmak” deyiminin yazılan nazirelerde farklı hayallerle süslenerek tekrar edilmesi, hatta sonraki dönemlerde Ahmet Paşa’nın da bir nazire yazması; Hassân’ın zemin şiirinde “oyunmak” kelimesinin redif olarak kullanımı ve yazılan nazirelerde “satranç oyunu”, “çevgan oyunu”, “cevlan oyunu”, “el oyunu”, “aşk oyunu”, “Süleyman oyunu” gibi oyun çeşitlerinin şiire konu edilmesi.) Nazirelerle ilgili muhtevaya dayalı bu tür tespitler, Divan şiirindeki edebî malzemenin nasıl çeşitlenip zenginleştiğinin görülmesi, şairlerin üslubunun belirlenmesi, “bikri-mazmun” olarak ifade edilen orijinal hayallerin izinin sürülmesi gibi yönlerden soldukça önemlidir.

Sonuç olarak, bu çalışma ile *Mecmûatü'n-Nezâir*'in üzerinde durulmayan önemli bir yönüne dikkat çekilmiştir. Ayrıca nazirelerin karşılaştırılmasından elde edilen veriler ve yapılan değerlendirmeler, eser üzerine yapılacak benzer çalışmalara katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yayınevi.
- AKSOY, Ömer Asım (1965). *Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSOY, Ömer Asım (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AMBROS, Edith Gülçin (1989). “Nazire The Will-o’-the wisp of Ottoman Divan Poetry” *Wiener Zeitschrift für die Kunde Des Morgenlandes*, S.79, s.57-83.
- ARSLAN, Mustafa (2007). “16. Yüzyıl Osmanlı Sahasında Nevayî’nin Önemli Bir Takipçisi Muhyî ve Nazireleri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.I, s.64-86.
- ARSLAN, Mustafa (2007). *Muhyî, Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara: Basılmamış Doktora Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BANARLI, Nihad Sami (1976). *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri I*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- CANPOLAT, Mustafa (1982). *Mecmu’uatü'n-Nezâ'ir*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CANPOLAT, Mustafa (1995). *Mecmûatü'n-Nezâir*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1986). “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II, (Divan Şiiri)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Sayı 415-416-417.
- DURKAYA, Hayriye (2011). *Mecmûatü'n-Nezâir'in Yeni Bir Nüshası*, Erzurum: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Edirneli Ahmed Bâdî Efendi (2004). *Armağan*, (Haz. Süreyya Ali BEYZADEOĞLU, Müberra GÜNGENDERELİ vd.) Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- EYÜBOĞLU, E.Kemal (1973), *Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler I-II Cilt*, İstanbul.
- HENGİRMEN, Mehmet (2007). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, Atasözleri Sözlüğü*, Engin Yayınları, Ankara.

- HORATA, Osaman(1988). “Necâti Bey’den Bâkî’ye Döne Döne”, *Bilig Dergisi*, Ankara, S.7, s.44-66.
- İSEN, Mustafa (1981). “Divan Şiirinde Nazire Geleneği”, *Mavera Dergisi*, S.54, s.24-26.
- KARABEY, Turgut (1997). “Mecmûatü’n-Nezâir’in Yeni Bir Nüshasına Dair”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 445-450.s.
- KÖKSAL, M. Fatih (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz, Divan Şiirinde Nazire*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2005). “Klâsik Şiirimizde Bilinmeyen Bir Deyim: El oyunu”, *Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları, s.275-286.
- KÖKSAL, M. Fatih (2008). “Mecmûatü’n-Nezâir’in Tanınmayan Muhtasar Bir Nüshası”. *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*. C. 4. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 9-15 Nisan 2006, Çeşme – İzmir: 1435-1440.
- KURNAZ, Cemal (2003). “Osmanlı Şair Okulu”, *Journal of Turkish Studies, Günay Kut Armağanı*, 27/2, Harvard University, s.303-420.
- KUT, Günay (1981). “Mecmua”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi C.VI*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. Hamdi (1998). *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, , İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- ÖZTÜRK, Murat (2014). “Klasik Türk Edebiyatında Can Verme Arzusu Ve İntihar” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.27, s. 33-51
- ÖZTÜRK, Tuncay (2017). “Yahyaoğlu’nun Yavuz Gözden Yavuz Dilden’ Redifli Gazeli, Bu Gazele Yazılan Nazireler ve Ahmed Paşa’nın Yahyaoğlu’na Naziresi”, *Mcbü Sosya Bilimler Dergisi*, C.15, S.3, s.35-48.
- PALA, İskender (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞENÖDEYİCİ, Özer.(2018). “Mazmun Beyanındadır: Klâsik Türk Şiirinde Mazmun Arayışına Katkılar”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:4, Issue:4, s.1047-070.